

րութեամբը . ինչպէս է Սեռեալ ծովուն յատակը : Այս ծովուն մակերևոյթը՝ ըստ յետին ստոյգ քննութեց՝ 422 մէրը ցած է Սիջերկրական ծովուն երեսէն : Եւ նաեւ այրեր ալ, որոնց խորունկութիւնն անկարելի եղեր է չափել . և մանաւանդ թէ որ մտքով չափելու ըլլանք այն ստորերկրեայ ջրանցքները , որոնցմով ինչուան երկրիս երեսը կը բարձրանան ջերմկային ջրերը և հրաբուխներու եռացող լաւաները , պէտք է ճանչնանք որ մարդուս ձեռքով փորուած խորութիւնները թեթեւ բան մըն են համեմատութեամբ բնութեան փորածներուն :

Երկրիս վրայի ամենէն բարձր լեռն է Տալալահիրի՝ Հիմալայեայ մեծ շղթային մէջ , և բարձրութիւնն է 8436 մէրը . նոյն շղթային վրայ ուրիշ բարձրագոյն սար մը գտուեր է վերջերս , հակամուր ըսուած , որուն բարձրութիւնն է 9116 : Ովկիանոսի մեծագոյն խորութիւնները լեռանց բարձրութեանը չեն հասնիր : Ինչուան հիմա մեծագոյն խորութիւններն ատլանդական ովկիանոսին մէջ չափուած են , և 25 հազար անգղիական ոտք հասեր են , որ է ըսել 7619 մէրը , և այս ծովուն ամենէն խորին տեղը հիւսիսային լայնութեան 35° ու 40° զուգահեռականներուն մէջ կ'իյնայ , անմիջապէս Վերրանովայի մեծ աւազակուտին հարաւային կողմը : Եւնպէս որ ծանուցեալ ամենէն բարձր լեռը կը բարձրանայ ամենէն խոր անդունդին վրայ իբր 9 մղոն , այսինքն նուազ քան զմի երրորդ տարբերութեան բեւեռային և հասարակածային տրամագծից , որ տարբերութիւնն է 23 մղոն : Երկրագնդիս մակերևութային խաւերուն ընթացքը քննելով , կրցեր են իմանալ երկրաբանք անոր բաղադրութիւնը ինչուան մեծագոյն խորոց մէջ , բայց ընդհանրապէս մեծագոյն բարձրութեան ու մեծագոյն խորութեան բովանդակութիւնը , կամ ուղղակի չափելով զայնս և կամ երկրաբանական քննութիւններէն հետեցընելով , ինչուան հիմա երկրիս շառաւի-

ղին 455 երորդ մասին չհասնիր , այսինքն մէկ մէրը տրամագիծ ունեցող գնդի մը վրայ մէկ հազարորդամէրը ըսել է : Երկրիս ամենէն խորին հանքերը հազիւ հազար մէրը ծովուն բացարձակ երեսէն վար կ'իջնան , ուր երկրիս մակերևութին քանի մը մասերը այնչափ ճնշուած են ծովուն երեսէն վար , որ զրեթէ կը հաւասարին մարդուս արուեստական ծայրագոյն խորութեանցը . ինչպէս է օրինակի համար Յորդանանի հովիտը , որ 422 մէրը խոր է ծովուն երեսէն : Յամաքաց միջին բարձրութիւնն է ծովուն մակերևութէն իբր 400 մէրը :

ԲՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Արմաւենի :

Արեւելի ճոխ ու փառաւոր հողուն վրայ կը բարձրանայ Արմաւենին , որուն տեսքին վեհ գեղեցկութիւնը իր ազնիւ պտղոյն չհաւասարիր : Ենապատին սահմաններուն վրայ կը բուսնի այս ծառը՝ իբրեւ միւիթարութիւն մը տալու համար աչաց , և բոլորովին կը զանազանի ուրիշ տունկերէ . երբոր իր հունտը կը պատուի ու կը բուսնի , հաստրկեկ ու հաւկըթաձե պտուկ մը դուրս կ'ելայ , որ կամաց կամաց երկայն տերեւեր կու տայ . այս տերեւները քանի մը ամսէ ետքը կը դեղիննան ու կը թափին . անոնց տեղը ուրիշ աւելի ուժով ու աւելի բազմաթիւ տերեւներ կը բուսնին . և այսպէս քիչ քիչ բուսնը հաստընալով , երբոր այնչափ թանձրութիւն առնէ՝ որչափ որ ծառին հարկաւոր է , այն ատեն միայն հողէն դուրս կ'ելայ : Ալ բնութիւնը բաւականապէս զինքը զօրացուցած է , ուստի ուրիշ բան չմնար իրեն՝ բայց եթէ հասակը վերնետէ : Այն տարի տերեւները կը թափին , և ամէն տարի ծառը ճիշդ առջի տարուան չափ կ'երկըննայ : Տերեւները սովորաբար 10—12 ոտք երկայնութիւն ու-

Արմաւենի

նին . ասոնք ձեւացած են պղտիկ , նեղ ու սրոյ երկաթի ձեւով տերեւներէ , որոնց ծայրերը փուշի պէս կարծր են :

Բնորոշ տերեւին տակէն շառաւիղ մը կը բուսնի , որ խել մը փոքրիկ ճիւղեր կ'արձըկէ . ասոնք պղտիկ ծաղիկներով զարդարուած են , որոնց տեղը պտուղները կը յաջորդեն ու անանկ ողկոյզ ողկոյզ կը կախուին : Բնութեան սովորական կարգն այն է՝ որ ծաղիկ մը պտուղ դառնալու համար պէտք է որ առէջքին¹ մէջ եղած փոշին սերմնարանին² վրայ իյնայ ու բեղունին³ մէջ անցնի . իսկ արմաւենին ընդ հակառակն՝ փոխանակ մի և նոյն ծառին վրայ ընելու այս գործողութիւնը , երկու

ծառի վրայ կ'ընէ : Արմաւենիները երկու ցեղ են . մէկ ցեղը բեղնաւոր փոշին կը գոյացընէ , և արտաբնական կը կոչուին ասոնք . իսկ միւս ցեղը այն փոշին կ'ընդունի և պտուղ կը բերէ , և ասոնք ալ է՝ արտաբնական կ'ըսուին : Այս յետիններուն տուած ողկոյզները շատ երկայն են ու պտղովք խիտ . հարկ չէ գովել պտղոյն համն , որ բոլոր աշխարհ կը ձանձնայ :

Արմաւենին աւազային խոնաւ երկիրներ կը սիրէ . բնիկ է Պերսիոյ տանի ու գրեթէ բոլոր արեւելքի : Տեղ տեղ արմաւենւոյ անտառներ կը գրտնուին՝ խել մը փարսախի երկայնութեամբ . ասոնց գագաթները կանաչազարդ գմբեթ մը կը ձեւացնեն , որ հազարաւոր թեթեւ սիւներու վրայ կեցած է . մինչդեռ այս գեղեցիկ տեսարանը

1 ՏՃ . Չիւէ + արւել :

2 ՏՃ . Չիւէ + Խաւէֆ :

3 ԳՂ . Ovaire .

Ճանապարհորդին աչքը կը յափշտակէ ,
անոյշ հոտ մը որ օդուն մէջ տարա-
ծուած է՝ իր սիրտը կը բանայ : Սակայն
այս անտառներուն պտուղը ազնիւ տե-
սակէն չէ . ինչպէս ամէն տունկ , այս-
պէս արմաւենին ալ մշակութեամբ ա-
ւելի ընտիր և աւելի համեղ պտուղ
կու տայ :

Արաբացիք այս ծառս առաջ բերե-
լու համար կամ պողոյն կուտը կը ցա-
նեն , կամ ճիւղեր կը տնկեն , և ստէպ
ստէպ ջուր կու տան մինչև որ տունկը
հողէն վեր հանէ գլուխը կամ մինչև
որ ճիւղը արմատ տայ : Շիւղով բազ-
մացնեն այս օգուտն ունի՝ որ ծառը
հինգ կամ վեց տարուան մէջ կրնայ
պտուղ տալ , ուր ընդ հակառակն հուն-
տով տասնըհինգ քսան տարի պէտք է
սպասել : Այս հունտէն ելած արմաւե-
նայն ցեղը երկար ատեն չիմացուիր .
բայց երբոր ճիւղով է՝ կրնաս էգ ար-
մաւենիներէն ընտրել , որ անոնք միայն
պտղատու են :

Ագերուն պտղաբերութեանն հա-
մար՝ բաւական է միջակ հեռաւորու-
թեամբ մէյմէկ արու արմաւենի դնել :
Արբեմն արու ծաղիկներ կը ժողվեն
ոմանք՝ նոր բացուած ատեննին , ու էգ
ծառերու վրայ կը զետեղեն : Այս ա-
րուեստական արգասաւորութիւնը բնա-
կանին պէս աղէկ կը յաջողի , և նոյն-
պէս աղուոր ու բազմաթիւ են պտուղ-
ները :

Արաբանչիւր էգ արմաւենի՝ երբոր
զօրաւոր է՝ կրնայ տասը տասուերկու
ողկոյզ տալ , որոնց իւրաքանչիւրը 20-25
գաղղիական լիպրա կը կշռէ , որով ա-
մէն մէկ ծառէ երկու իրեք հարիւր լի-
պրայի պտուղ կ'ելլէ : Արբոր թարմ
ուտուի պտուղը , այն ատեն խիստ հա-
մեղ է և սննդարար . հեռու տեղեր
խրկելու համար կը չորցնեն արևու առ-
ջև , կամ նոյն իսկ ծառին վրայ կը թռ-
ղուն չորնալու : Արաբացիք արմաւէ ա-
լիւր կը շինեն , և պզտիկ քսակներու
մէջ ուժով կոխելով զայն՝ երբոր անա-
պատներու երկայն ճամբորդութեանը
միջոց սաստիկ կ'անօթենան , կտոր մը

այն ալիւրէն կը խառնեն քիչ մը ջուրի
հետ , և անիկայ սրտերնին կը բռնէ :

Արմաւը ժողվելը բաւական ճարպը-
կութիւն կ'ուզէ . որովհետև այս ծա-
ռին սահուն , շիտակ ու հաստ կոճղն
ամենեւին ճիւղ չունի , և ինկած տերե-
ւերուն ձևացուցած օղերուն վրայ միայն
ոտքերը հաստատելով՝ պէտք է բարձր
ծառին գագաթն ելլալ : Այս դժուա-
րութենէն զատ՝ ուրիշ մ' ալ կայ . պրտ-
ղոյն չորս կողմն առած են տերեւներ ,
որոնք՝ ինչպէս վերն ըսինք՝ իրենց սուր
փուշերու նման ծայրերովը սաստիկ կը
վիրաւորեն մարդուն ձեռքը՝ թէ որ
մեծ զգուշութեամբ չարժի ժողվողը .
անոր համար շատ անգամ հարկ կ'ըլլայ
որ սուր դանակով մը նախ այն տերե-
ւերը կտրուին :

Արմաւով տեսակ մը օշարակ¹ կը
շինեն Արաբացիք , որ ախորժահամէ ,
բայց անանկ իւղալից ու թանձր , որ ըմ-
պելիքի տեղ գործածելու չճառայեր .
բրնձի հետ կը խառնեն կ'եփեն ասի-
կայ , և խմորեղէնի հետ ալ խառնուե-
լու կու գայ : Հին հեղինակաց մէջ կը
կարգացուի որ այն ատենները արմաւը
ջրի մէջ խմորել տալով տեսակ մը գինի
կը շինեն եղեր . բայց այսօրուան օրս
դադրած է այս սովորութիւնը , և գինի
արմաւենայ կ'ըսեն այն հիւթին , զոր
արմաւենայն բռնէն կը հանեն Արա-
բացիք հետեւեալ կերպով : Արմաւե-
նայն տերեւները կը կտրեն , և բնոյն
վրայ ծառին գագաթէն քիչ մը վար
կլոր մը կը ճղքեն , ետքը արմատին մօտ
խոր ու ուղղահայեաց ծակ մը կը բա-
նան , և տակը զրուած ամանին մէջ կը
վազէ առատաբար հեղուկը . երբոր ա-
րևը սաստիկ կը զարնէ անոնց վրայ ,
երկայն խսիրներով կամ հիւսուած տե-
րեւներով կը ծածկեն այս ծակերը :
Այս հեղուկը կաթնագոյն է , անոյշ
ու օգտակար , բայց շուտով կը թթուի .
և դժուարագիւտ ալ է , որովհետև էգ
արմաւենիները չիճացնելու դիտմամբ՝
արուններէն միայն կը հանեն , որ սա-
կաւաթիւ են :

1 ՏՃ. Շէրպէն :

Լայս ծառին օգտակարութիւնները շատ են . պտուղը կ'ուտուի , հիւթը ըմպելիքի տեղ կը գործածուի , տերեւներէն խսիր կը շինուի , և կեղեկէն ալ չուան . իր ամուր ու դիմացկուն փայտը տուններու շինութեանը կը ծառայէ , և ջինք ալ ասոր կուտն այրելով՝ իրենց ջինու ըսուած թանաքին բաղադրութեանը մէջ կը գործածեն , զոր ամէն աշխարհի նկարիչներն այնչափ կը յարգեն :

ԿԵՆԴԱՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գործաւոր փիղ :

Մօտերս գաղղիական օրագրի մը մէջ կը կարդանք հետեւեալ հետաքրքրական յօդուածը , զոր կ'ուզենք մեր ընթերցողացն ալ հաղորդել :

Մենուէն յայտնի է որ մարդս միշտ ետեւէ եղած է բնութեան ուժը իր պիտոյիցը համար գործածել , եթէ մեքենական ըլլայ , եթէ բուսական և եթէ կենդանական , որոնցմով շատ մեծամեծ օգուտներ ձեռք ձգած է : Բայց որովհետեւ միշտ առաջ երթալու ջանք պէտք է ընենք , այնչափ աւելի՛ որչափ որ դեռ խիստ շատ ուժեր կան որոնք մեզի կըրնանք օգտակար ընել , անոր համար պէտք է քննենք թէ դեռ որչափ մեքենական , բուսական և կենդանական կարողութիւններ կրնան ըլլալ բնութեան կարգին մէջ : Եթէ պէտ և բաւական յառաջ գացած ըլլանք կենդանի ընտանեցընելու մէջ , բայց դեռ շատ մը ուրիշ կենդանիներ ալ կան , որոնք մեծամեծ ձիրքերով զարդարուած են , և մենք չենք կրցած դեռ զանոնք ընտանեցընել :

Փիղը ասոնց կարգէն է , և անտարակոյս քան զամէն չորքոտանի աւելի շահաւէտ կ'ըլլայ մեզի եթէ զինքը ընտանեցընենք : Աշխարհիս առաջին դարերուն մէջ գտնուած հսկայաձև կենդանիներուն մէջէն փիղը միայն մնացած

է որ ինչուան հիմա կը տեսէ . իսկ հիմա կամաց կամաց պակսելու վրայ է . բայց միթէ կրնանք թողուլ որ բոլորովին այս կենդանւոյս սերունդը անհետանայ , մինչդեռ կրնանք զինքը ընտանեցընելով մեզի օգտակար ընելու : Փիղը ուրիշ մեծամարմին կենդանեացմէ աւելի այս եղական յատկութիւններս ունի՝ որ քան զամէնն աւելի ուժով է և խելացի , բնութեամբ հեզ և քաղցրաբարոյ , և անոնց ամենէն աւելի ընտանի : Այնքով ջանանք մեզի օգտակար ընելու այս կենդանւոյս զանազան և պիտանի բարեմասնութիւնները , ընտանեցընելով զինքը ձիուն ու եզան պէս , անշուշտ աւտենօք մարդկութեան ամենամեծ հարստութիւններէն մէկը կրնայ ըլլալ :

Լայս բաներէս յորդորուած Պ . Օ . Է . փիւռինոս Վալոյ , առաջարկութիւն մը ըրաւ մօտերս Վաղղիոյ Կենդանեաց պաշտօնի ըսուած ընկերութեան , որ հետեւեալն է :

“ Իւն աշխատութիւնք՝ որ ըստ ինքեան ձիուն տեղ պէտք էր փղին սեպհականէինք . օրինակի համար՝ ծանր բեռներ փոխադրել , թանձր ու վիթխարի մարմիններ տեղերնէն շարժել , ինչպէս ըսենք խոշոր քարեր , երկաթեղէններ , գաճ , ալիւր , և այլն և այլն , որոնց ծանրութիւնը անհամեմատ կերպով ձիուն ուժէն վեր է : Մի միայն յարմար է փիղը այս տեսակ աշխատութեանց , ինչպէս նաև վաթսուն կամ եօթանասուն հոգով բեռնաւորուած ճեպընթացի մեծ կառքեր քաշել , մեծամեծ ծառեր փոխադրել , հողապատնէշներու համար հող կրել , հսկայաձև արձաններ , աւազանի քարեր , խոշոր զանգակներ , շոգեշարժ մեքենաներ ու բեռան կառքեր քաշել , խոշոր տակառներ , որ և իցէ գործիքներ տանիլ , և այլն և այլն : Այս այս ամէն դժուարին աշխատութիւնները փիղը շատ դիւրութեամբ կրնայ ընել : Այն ալ շատ աւելի գերազանց միս կ'ունենար , թէ որ այսպիսի անտանելի աշխատութեանց չծառայեցընէինք զինքը , որոնք աւելի փղին կը պատշաճին քան թէ եզան . և